

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De belangrijkste westerse leider schiet op dat vlak nog enigszins tekort. Zeg gerust dat de letters 'TRUMP' als een wolk vol driften boven het freudiaanse slotdebat hangen. Wie is er immers niet bang dat westerse kiezers, gefnuikt in lusten en driften, hun democratie blijvende schade zullen toebrengen?

Het slotdebat is een slotreflectie. 'Debatteren, dat ontaardt in snijden', zeggen de organisatoren. Voor je het weet nemen driften het over en beuk je net zo op elkaar in als twitteraars, en als Donald Trump op Kim Jung-un. Bijna alle emiriti hoogleraren en jongere freudianen onderkennen dat de representativiteit van onze huidige democratieën te wensen overlaat. Democratieën behoren te evolueren en zijn voortdurend voor verbetering vatbaar. Of je ze op deze manier beschermt tegen alles wat leeft en gist in de mens, dat mogen we betwijfelen. Eén ding zal namelijk ook de meest geavanceerde democratieën eigen blijven: een democratisch tekort. Niets gevaarlijkers dan de aandrang dat tekort op te heffen en al het onbehagen de wereld uit te helpen. Zo'n hemel op aarde wordt altijd een hel. René Foqué: 'Een tekort is iets wat móét. Een democratisch tekort is iets heel anders dan een financieel tekort'.

Onbehagen in de spreekkamer

Verslag van

Symposium Onbehagen in de spreekkamer
— Als intimiteit verwordt tot erotiek
[Amsterdam, 6 oktober 2017]

MIRELLA GOUVERNEUR

In deze tijd wordt openlijk gesproken over seksualiteit op tv, internet en in dagbladen. Wanneer ik zo'n gesprek in de trein opvang, wil ik heel modern vinden: 'Goh, wat leuk en open'. Maar meestal denk ik: 'Echt, moet dat nou? Is dit niet een beetje een *overshare*, zo in het openbaar vervoer?' Hoe wordt er omgegaan met een gevoel van onbehagen in de spreekkamer bij het bespreken van potentieel schaamtevolle onderwerpen, zoals erotiek en seksualiteit? Ik ben geïntrigeerd. Op naar de Rode Hoed.

Frans Schalkwijk opent als dagvoorzitter het symposium. Voor de tv thuis begint een klein meisje haar lichaampje te ontdekken. 'Wat doe je?' zeg je. 'Niet doen', zeg je. 'Heb je het naar je zin, meisje?' of zeg je niets. Een therapeut geeft een cliënt spontaan een zoen op de wang nadat de moeder van de cliënt is overleden. Wat nu? Een homoseksuele man vertelt in therapie uitgebreid over zijn masturbatie tijdens het bekijken van porno. Sinds die zitting krijgt hij geen hand meer bij het begin en het einde van de zitting, en hij breekt de therapie voortijdig af. Wat was er gebeurd? Famke Kwee bespreekt met ons, onder het mom van 'vies is lekker', het ontstaan van seksualiteit, van kind tot volwassene. Aan de hand van voorbeeldcasussen van volwassenen- en kindtherapieën worden inzichten van Winnicott en Klein met betrekking tot seksuele ontwikkeling toegelicht. In de spreekkamer is het belangrijk zich te realiseren dat erotiek is geworteld in vroegkinderlijke dynamiek. Het is belangrijk om de cliënt te helpen ambivalentie te verdragen, te differentiëren en te trianguleren, en aldus te zorgen voor het behoud van de eigen derde positie.

De beleving van seksualiteit betreffende de *lesbian, gay, bisexual, transgender, queer, questioning and intersex*, ofwel de LGBTQI-

gemeenschap, wordt geadresseerd door Rudolf Steinberger. Schaamte over er mogen zijn, het iemand lekker mogen vinden die je nooit zal krijgen. Van projectie naar realiteit. Rudolf stelt dat seks cultureel bepaald is. Voor authentiek contact is een bevestigende houding van de therapeut betreffende de LGBTQI-gemeenschap, onderbouwd door kennis van seksuele gezondheid, van groot belang. Het helpt als de therapeut ook enigszins met de eigen seksualiteit in het reine is. Het lied *Liefde van later* van Herman van Veen klinkt. In haar presentatie getiteld *Ons huwelijk is als broer en zus* bespreekt Hetty Rohol seksualiteit als een integraal deel van een relatie. Met talrijke praktijkvoorbeelden illustreert ze het grote belang van het bewustzijn van de overdracht en tegenoverdracht in relatietherapie in de spreekkamer. Veilige hechting, het één worden en twee blijven, wordt benadrukt. Dan volgt een heftig fragment van de controversiële film *Kids* uit de jaren negentig, waarin een groep adolescenten zeer openhartig over seks praten. Marjolein Bulting is van huis uit gewend om openhartig over seks te praten en gebruikt dit als referentiekader. Bij het bespreekbaar maken van seksueel overschrijdend gedrag bij adolescenten helpt het door het Vlaams expertisecentrum voor seksuele gezondheid (Sensoa) ontwikkelde vlaggensysteem. Vragen over zes criteria betreffende seksueel gedrag, waaronder wederzijdse toestemming en gelijkwaardigheid, kunnen worden beantwoord met een kleurenvlag: van groen, geel, rood naar zwart, waarbij zwart staat voor zware grensoverschrijding. Plots is het volgens Marjolein tijd voor een zaalopdracht. Het voorstel: 'Spreek even met je buurman of buurvrouw af wie de vraag stelt en wie de vraag beantwoordt, ja?' De vraag is: 'Wanneer heb je het voor het

laatst gedaan?' Een onbehaaglijk gevoel bekruipt me in de Rode Hoed. Voor me hoor ik al uitspraken als: 'Daar heb ik echt geen zin in'. Hoewel mijn buurman gedurende de ochtend zich steeds vriendelijk had verontschuldigd, wanneer hij me passeerde naar zijn zitplaats, had hij me daarmee blijkbaar nog niet genoeg op mijn gemak gesteld om maar eens even van gedachten te wisselen over mijn seksleven. Ik ben dan ook extreem vaag in mijn antwoord. We hebben trouwens niet eens afgesproken wie de vraag zou stellen of wie het antwoord zou geven. Wat een chaos!

Marc Hebbrecht begint zijn lezing met een duidelijk statement: 'Een verliefde patiënt zal niet veroorzaakt worden door de charmes van de therapeut'. Er klinkt wat gegrint. Marc bespreekt de erotische overdracht en tegenoverdracht. Het is van belang niet te vriendelijk te zijn als therapeut, zodat er ruimte is voor negatieve gevoelens. Vaak zeggen cliënten iets kwetsends voordat ze iets beschamends durven te zeggen. Beelden uit de film *Notes on a scandal* maken indruk. Ik herinner me deze film, over een lerares die een seksuele liefdesrelatie aangaat met een minderjarige leerling. Sacha de Reuver bespreekt de grensoverschrijding. Zowel de geschiedenis van de cliënt als die van de therapeut spelen mee. In het geval van ernstig getraumatiseerde slachtoffers van grensoverschrijdend gedrag is het belangrijk dit gedrag niet te herhalen. Een aanraking bij een incestslachtoffer is niet troostend, het is zelfs onveilig. Belangrijk is ook dat de therapeut, via projectieve identificatie, zich bewust is van het onderscheid tussen de eigen gevoelens en gevoelens die een cliënt probeert te communiceren op de enige voor hem mogelijke manier. Wanneer de therapeut zich bewust is van dit mechanisme, kan dit voor de cliënt worden

vertaald naar inzicht. De vragen vanuit het publiek gaan vooral over de houding van de therapeut ten opzichte van de cliënt in uitdagende situaties betreffende seksualiteit, erotiek en intimiteit. Geen situatie blijkt hetzelfde, maar allemaal stellen ze het behoud van een goede werkrelatie met een cliënt en therapeut op de proef. Frans sluit de symposiumdag af met een mooi voorbeeld van een cliënte die aan het einde van een intense therapie schaamtevol een seksueel getinte droom over de therapeut met hem deelde. De therapeut reageerde op de droom met de woorden: «Misschien wilde je nog even heel dicht bij me zijn».

Dit is het. Niets meer en zeker niets minder. Van schaamte naar geborgenheid, van ongemak naar intimiteit. De gevarieerde mix van sprekers en interessante presentaties, met vele praktijkvoorbeelden, hebben mijn beeld van een gevoel van onbehagen in de spreekkamer veranderd. Vandaag heb ik geleerd wat een schat aan informatie en inzichten te verkrijgen zijn wanneer dit gevoel wordt omarmd en gebruikt. Het gaat niet alleen over seks, het gaat ook over identiteit, autonomie, verbinding en intimiteit. Een gevoel van onbehagen in de spreekkamer biedt kansen voor verdieping van het therapeutisch contact.

Green

Verslag van

Zesde studiedag van de Belgische Vereniging voor Psychoanalyse: André Green — een betrokken psychoanalyticus, een levendig denker [Kortenbergh, 14 oktober 2017]

GRETE WAELEBES

Deze zesde open studiedag, die ook toegankelijk was voor niet-leden van de Belgische Vereniging voor Psychoanalyse, was geheel gewijd aan het denken van André Green. Hij werd geopend door Christine Frisch-Desmarrez, de wetenschappelijke secretaris van de vereniging. Christine Franckx, huidig voorzitter van de vereniging, heette ons van harte welkom en wenste iedereen een interessante studiedag toe, alsmede *«une expérience vivante»*. Opmerkelijk aan deze dag was namelijk dat hij voor het eerst tweetalig georganiseerd was. De Nederlandse vertalingen uit het Frans werden op een groot scherm geprojecteerd, en vice versa. Dit werd erg gewaardeerd door diverse deelnemers en het illustreerde de toenemende openheid van de Belgische Vereniging voor Psychoanalyse.

Drie uiteenzettingen in de voormiddag lieten ons kennismaken met het gedachtegoed van André Green. Als eerste vertelde Marie-France Dispaux hoe ze als beginnend psychologe bij het lezen van de klinische teksten van André Green haar patiënten en haar werk in het ziekenhuis voor ogen had. Nadien ontmoette ze hem bij verschillende gelegenheden als toehoorder op congressen. Ze nam ons mee terug in de tijd en beschreef hoe Anna Freud na de voordracht van André Green op het congres van de International Psychoanalytical Association in 1975 in Londen met overtuiging verklaarde: «Dit is geen analyse ...» Later volgde mevrouw Dispaux gedurende drie jaren supervisie bij hem in Parijs. Ze leerde hem kennen als een warme en spontane man in kleine groepen, die echter veeleisend en scherp kon zijn op grote congressen. Ons herinnerend aan de turbulente periode voor de psychoanalyse, en aan de breuk tussen Lacan en de Société Française de Psychanalyse in 1964, schetste ze de context waarin het denken van André Green zich ontwikkelde. Ze zette zijn gedachten over het kader